

2002 OKT 1 6.

2002/5

HONISMERET

375

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXX. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXX. évfolyam • 5. szám
2002. október

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
HAVASSY PÉTER KANYAR JÓZSEF
KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR VIGA GYULA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest I., Corvin tér 8.
Postacím:
1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím:
1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
vjrkf.hu/honisme.htm
INDEX 25387
E-mail: acsai@hnm.hu

Megjelenik
a Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális
Alapprogram, valamint az
Oktatási Minisztérium támogatásával
évente hatszor

Előfizetési díj egy évre 1056 Ft,
fél évre 528 Ft,
az egyes számok ára 200 Ft.
Terjeszti a Levél- és Hírlapüzletági
Igazgatóság,
valamint alternatív terjesztők.
Előfizethető postautalványon:
1900 Budapest, Orczy tér 1.,
valamint a Postabanknál
az 11991102-02102799 számlán.

Nyomdai előkészítés:
Acsai Istvánné, Halminé Bartó Anna,
Kovács Gyula

Készült:
az ETO-Print Nyomdaipari Kft-ben
Felelős vezető: Balogh Mihály
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Alabán Péter egyetemi hallgató, Ózd
Balogh Lajos ny. tudományos kutató, Budapest
Bencsik János dr. muzeológus, Tokaj
Bényei Miklós megyei könyvtárigazgató-helyettes,
Debrecen

Bujdosó Zoltán egyetemi tanársegéd, Debrecen
Csorba Csaba dr. főiskolai docens, Budapest
Dániel Erzsébet kulturális szakelőadó, Nána

Faragó József akadémikus, Kolozsvár
Fehér Zoltán dr. ny. főiskolai tanár, Bátya
Földvári Sándor egyháztörténész, Pécel
Gaucsik István történész, Ipolyság

Gazdag István dr. főlevéltáros, Debrecen
Góg Imre vízügyi munkatárs, Gyula
Gomola Lászlóné óvónő, Budapest
Halász Péter főmunkatárs, Budapest

Harangozó Imre tanár-néprajzkutató, Újkígyós
Hegyi Klára dr. történész, Budapest

Juhász Dezső dr. egyetemi docens, Budapest
Kanyar József dr. ny. levéltár-igazgató, Budapest
Karacs Zsigmond történész, Budapest
Károlyi Judit muzeológus, Budapest
Kerékgyártó Mihály ny. műszaki oktató, Ózd
Kerényi Attila dr. tanszékvez. egyetemi tanár,
Debrecen

Keszeg Vilmos dr. egyetemi tanár, Torda
Krisztián Béla dr. egyetemi docens, Pécs
Kolozs Barnabásné könyvtáros-tanár, Veszprém
Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged
Körmendi Tamás doktorandusz, Budapest
Lanczendorfer Zsuzsanna dr. néprajzkutató, főisk.
adjunktus, Győr

Lele József ifj. néprajzkutató, Tápa
Mátyók Sándorné óvónő, Budapest
Mezősi Kamilla történész, Budapest
Miklós Péter egyetemi hallgató, Újszentiván
Németh László egyetemi hallgató, Tök
Peterscák Tivadar dr. megyei múzeumigazgató, Eger
Romhányi András osztályvezető, Budapest
Sebestyén Kálmán dr. történész, Budapest
Szöllősy Tibor dr. orvos, Nyírmada

Tóth Dezső ny. könyvtáros, helytörténész, Veszprém
Tóth Kálmán muzeológus, Szombathely
Varga Gábor dr. ny. ref. főiskolai tanár,
Hajdúböszörmény

Zala Simon Tibor főszerkesztő, Budapest

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteltetdíjukról.

Az első borítón
Székely Bertalan Egri Képtárban levő, az *Egri nők* című
festményéhez készült vázlata látható.

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Az 1552. évi török hadjárat (<i>Hegyi Klára</i>)	3
Az egri vár kultusza (<i>Petercsák Tivadar</i>)	7
Képek a Széchényi Könyvtár alapításának kétszázadik évfordulójához (<i>Karacs Zsigmond</i>)	14
A Kossuth-kultusz kezdetei Debrecenben, 1848–1861 (<i>Bényei Miklós</i>)	16
125 éve született Gombocz Zoltán (<i>Juhász Dezső</i>)	22
Száz éve hunyt el Péch József, a magyar vízrajzi szolgálat megalapítója (<i>Góg Imre</i>).....	24

ISKOLA ÉS HONISMERET

<i>Morvay Péter</i> : A néprajzi gyűjtés kisiskolája.....	26
A hagyományörzés szerepe Az óvodai munkában (<i>Gomola Lászlóné-Mátyók Sándorné</i>)	32

EMLÉKEZZÜNK

Sortűz Tiszakécskén, '56 október 26. Lovas Lászlóval, a tiszakécskei Honismereti Kör vezetőjével beszélget <i>Zala Simon Tibor</i>	38
Életutak Bács-Kiskun megyében (<i>Fehér Zoltán</i>)	40

HAGYOMÁNY

Három színiévad a Kolozsvári Nemzeti Színháznál. Páka Jolán budapesti operaénekesnővel beszélget <i>Sebestyén Kálmán</i>	44
Tápaiak a berlini VIT-en (<i>iff. Lele József</i>)	49

EMLÉKHELYEK

Lelesz (<i>Romhányi András</i>)	51
---	----

TERMÉS

Moldvai csángómagyar folklórkutatásaim (<i>Faragó József</i>)	53
„Zengd magyar nemzetünk, Szent László szentségét...” Megújult Gelence ősi temploma (<i>Harangozó Imre</i>)	56
A szüret mítosza: aranyosszéki szüreti felvételek (<i>Keszeg Vilmos</i>).....	61
Gazdálkodás és társadalom Domaházán a XIX. század második felétől az első világháborúig (<i>Alabán Péter</i>).....	65

KRÓNIKA

Tanulmányút Kossuth zempléni emlékhelyein (<i>Dr. Varga Gábor</i>)	70
A XXII. Őzdi Honismereti Pályázat eredménye (<i>Kerekgyártó Mihály</i>)	71
Komáromy András emlékkonferencia Tiszapéterfalván (<i>Dr. Szöllősy Tibor</i>)	72
Dr. Rédey Pál (1923–2002) (<i>Kanyar József</i>).....	73
Gémes Balázs (Budapest, 1939–Szekszárd, 2002) (<i>Bencsik János</i>)	74
Búcsú Nagy Gézáttól (<i>Kováts Dániel</i>)	76
Elment a Garam-menti krónikás (<i>Dániel Erzsébet</i>)	77

KÖNYVESPOLC

G. Tóth Ilona: Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc szegedi dokumentumai a Csongrád Megyei Levéltárban (Miklós Péter)	79
Dobos Gyula: A Perczelek története (Dr. Krisztián Béla).....	79
Kormány Gyula: A Rétköz földrajza – a kistáj gazdaságának természeti- és társadalomföldrajzi alapjai (Kerényi Attila – Bujdosó Zoltán).....	80
Veszprém Megyei Lexikonok (Tóth Dezső).....	81
Katona István: A Kalocsai érseki egyház története I. (Körmendi Tamás).....	82
Doctrina et Pietas. Tanulmányok a 70 éves Barcza József tiszteletére (Gazdag István).....	83
Fejér László (szerk.): Vizeink krónikája (Károlyi Judit)	84
Gyurácz Ferenc: Bük (Balogh Lajos)	85
Öcsöd nagyközség oklevelei és fontosabb iratai (1297–1738) (Csorba Csaba)	87
A Hajdúdorogi Főesperesi Levéltár iratainak lejtroma és mutatója (Földvári Sándor).....	87
Kalocsai Péter – Molnár József: „Balra tarts, jobbra előzz!” Magyarország városi közlekedése régi képeslapokon (Tóth Kálmán)	89
Szénássy Árpád: A népi élelmiszerelőállításról az ipari feldolgozásig Komárom megyében 1945-ig (Gaucsik István).....	89
Veszprémi Szemle: várostörténeti folyóirat. (Kolozs Barnabásné)	90
Barsi Ernő: Daloló Bükkalja (Dr. Lanczendorfer Zsuzsanna)	92
Sisa Béla: A Kárpát-medence fatornyai (Mezősi Kamilla).....	94
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	96
HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR, 2003.	98

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé tehetjük a megjelenést, ha a korrektúra megtakarításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat **hajlékony (floppy) lemezen** küldi el számunkra. Ezeket azonban csak WORD 6/95, WORD 97 formában, magyar ékezetekkel ellátva tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldnek, azokat JPG-formában mentse.

Köszönettel a
Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V. Alkotmány u. 12.)

Magyarok Háza (Bp. V. Semmelweis u. 1-3.)

„Kis Magiszter” Könyvesbolt, Balassi Kiadó
1053 Budapest, V. Magyar u. 40.

Öcsöd nagyközség oklevelei és fontosabb iratai (1297–1738)

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága immáron hatodik dokumentum kötetét teszi közzé forráskiadvány sorozatában, Benedek Gyula fordításában. Ez a kötet minden eddigénél nagyobb terjedelmű, csaknem háromszáz oldalas. A 91 közzétett történeti forrás közül mindössze 14 a Mohács előtti oklevél. Az 15–66. számú 1711 előtti, a 67–91-es sorszámmal viselő XVIII. századi. Az időrendi megoszlás jelzi azt is, hogy milyenek az alföldi települések forrásanyagai.

A XIX. század második felében induló nagy forráskiadási hullám a XX. században bizony meglehetősen „lecsendesedett” Magyarországon, majd helytörténeti tekintetben az 1960-as évektől a megyei történeti olvasókönyvek kiadása révén indult újabb sorozat. Néhány település-monográfiához is csatoltak forrásszövegeket, de inkább csak kuriózumként. Bács-Kiskun megyében az elmúlt évtizedekben Kőhegyi Mihály szorgoskodása révén indult meg (és halálával úgy tűnik, meg is szakadt) egy községi sorozat. Hajdú József Dévanyára forrásainak kiadásába kezdett. Más megyékből is vannak elszórt kísérletek (pl. a somogyi Marcaliban). A honismereti oktatáshoz kapcsolódóan az utóbbi években jelennek meg iskolai felhasználásra összeállított forráskiadványok.

Ez a rövid áttekintés is jelzi azt, hogy nyilvánvaló, ahány kiadvány, annyiféle. Egyesek csak a már kiadott szövegekből szemelgetnek, mások vegyesen közölnek kiadottat és kéziratos forrást. Különbösek van abban a tekintetben is, hogy a teljes forrásszöveget közlik, vagy annak csak egy részét, illetve tartalmi kivonatot. A szövegközlés jellege is különböző: némelyik tudományos igényű, mások az ismeretterjesztés célját szolgálják elsősorban. Egyes kiadványok magyar nyelvű szövegeket fotómásolatban (még gyakrabban fénymásolatban) tesznek közzé, s bizony jelentős részüket még szakember számára is nehezen olvasható (a reprodukálás színvonala miatt). Gyakorta tapasztalja az olvasó, hogy a forrást vagy egy részét képen is bemutató melléklet szinte (vagy teljes egészében) használhatatlan, méretaránya miatt, vagy elmosódott stb. Ilyesfajta „illusztrációknak” valójában nemigen van értelme.

Kérdés, hogy a forráskiadás sokszínűsége tudományos szempontból hogyan ítéhető meg. Nyilvánvaló, hogy egyetlen nagy, központilag szervezett, irányított forráskiadási tevékenység lehetőségének felvetése csak illúzió lehet. Az átfedések kiszűrése is nehéz. Nem lehet központilag „előírni”, hogy először a „fontos” források jelenjenek meg, s csak azok után kapjanak helyet a „kevésbé jelentősek”. Örülünk kell minden forráskiadványnak, s kiemelten támogatnunk kell a szakcsertű, tudományosan is jól használható köteteket, s még inkább a sorozatokat. Az Alföld közepén fekvő megye kezdeményezése igazán mintaszerű. Különösen Tolnay Gábor buzgálkodásának

köszönhető, hogy sikerül újra és újra megteremteni a pénzügyi lehetőségeket a munkálatokhoz. Csak remélhetjük, hogy a sorozat még hosszasan folytatódni fog.

Az öcsödi kötet összeállítója (Benedek Gyula) utal arra, hogy Vass Előd és Szabó Ferenc már korábban is tett közzé a település történetére vonatkozó dokumentumokat. Ezeket kritikai szempontból is elemezte, s megállapította, hogy több forrás korábbi helyazonosítása megkérdőjelezhető. Kitér arra is, hogy még vannak olyan levéltári forráscsoportok, amelyekben további adatokra számíthat a kutató.

A kötet a szövegeket teljes egészében, magyar nyelven közli. A közléstől akkor sem tekint el, ha a forrásszöveg korábban (akár többször is) megjelent. Ezt indokolja a régi kiadványok nehéz hozzáférhetősége, s az, hogy az új kiadás olvasatai, fordításai a korábbinál pontosabbak.

Kérdés természetesen az, hogy hosszabb terjedelmű dokumentumok (pl. összeírások) esetében, ha településeinket csupán az adott helységre vonatkozó néhány sort közöljük, akkor a nagyobb összefüggésekből mesterségesen kiszakított forrásszöveg hogyan értelmezhető? A kutatás szempontjából célszerűbb lenne, ha a kiadványok nem a mai településhatárok szerint felparcellázva tennek közzé a szövegeket. Nagyobb tájegységek vagy egész vármegyék oklevéltárának megjelentetése azonban egészen más szervezési feladatot igényel, s éppen az egyes önkormányzatok pénzügyi támogatását nehéz lenne megnyerni. Hiszen miért támogasson egy település olyan vasos, akár ezernyi oldal terjedelmű kiadványokat, amelyben csak eldugva, néhány sorban vagy néhány lapon találja meg a saját múltjára vonatkozó elszórt utalásokat.

Jelen kötet a korábbiaktól abban különbözik, hogy igen részletes személynév és földrajzinév mutató is járul hozzá, amely megkönnyíti a használatát. Az ideális az lenne, ha e kötetek anyaga CD-n, illetve az interneten is hozzáférhető lenne, ezzel segítené a kutatást, hiszen a helyi kiadványokkal az a legnagyobb gond, hogy terjesztésük mindmáig megoldatlan. Gyakran mire az érdeklődő tudomást szerez róluk, már elfogytak. (Latinból fordította és közreadta Benedek Gyula. Szolnok, 2001.)

Csorba Csaba

A Hajdúdorogi Főesperesi Levéltár iratainak lajstroma és mutatója.

Egyházi levéltáraink némelyikének repertóriuma még a szocializmus évtizedeiben megjelent, amennyiben olyan híres és jól gondozott gyűjteményről volt szó, mint az Egri Főegyházmegyei Levéltár, amelynek Soós Imre tollából megjelent jegyzéke talán a legszínvonalasabb a hasonló kiadványok között. Kiemelhetjük még az avatott

levéltárosok munkái közül a Székesfehérvári Püspöki Levéltár jegyzékét, színvonalas bevezetője gondos szerkesztését. Azt sem szabad elhallgatnunk, hogy az Országos Levéltár rengeteg egyházi levéltári repertóriumot mikrofilmbre is vett.

Mégis voltak olyan archívumok, amelyekről nem rendelkezünk mutatóval, noha sok esetben szinte lehetetlen a helyszínre utazva, szűkös időkorlátok keretei közt kitorászni valamely rendezetlen anyagban. Ilyen hiányt pótol a most ismertendő Hajdúdorogi Főesperesi Levéltár *lajstroma* is, amely a *Görög Katolikus Püspöki Levéltár Kiadványai* sorozat 3. számában jelent meg. Az ilyen jegyzéknek perdöntő jelentősége van a kutatás megszervezésében: sok esetben csak postán kérhet xeroxot a kutató (ugyan ki fizeti meg a helyszínre utazás és a szállás költségeit a mindenkor szegény kutatóknak?), így különlegesen nagy gondossággal, átlagon felüli alaposággal kell összeállítani a hasonló jegyzékeket.

Mint a kötethez előszót író *Udvari István* professzor kiemeli, a hajdúdorogi kerület, majd 1873-tól külhelynökség nemcsak a jelenlegi Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspökség elődjeként, hanem a Munkácsi Püspökség legfontosabb kerületeként is több szempontból érdemes a kutatásra (az egyháztörténeten túl művelődéstörténeti, nyelvészeti, iskolatörténeti és más aspektusokban). Részletesen szól Udvari a jegyzéket összeállító Bányai Antalról is, aki 1826-ig sajátkezűleg bővítette a jegyzéket. Éppen ebben rejlik a kiadvány értéke és fogyatéka egyaránt: híven tükrözi a bemutatott fond egykori állapotát, amely ma is külön egységet képez a Nyíregyházán található Hajdúdorogi Püspöki Levéltárban (mint ismert, a szobanforgó görög katolikus püspökség székhelye annak létrejöttétől kezdve nem Hajdúdorogon volt, hanem néhány debreceni év után folyamatosan Nyíregyházán). Így a korai állapotokról, főként a XVIII. századról pontos képet kaphatunk. Ez azért is fontos, mert Mária Terézia jóvoltából nyerték el önállóságukat a görög katolikus egyházmezők (a munkácsi, fogarasi, szvidnikikörösi), és a XVIII. században a ruszin népesség számára mind az önálló nemzeti tudat kialakulását, mind a saját kultúra megteremtését, mind a bárminemű saját felsőbb társadalmi osztály létrejöttét az egyházi unió, illetve az uniót követő másfél százados küzdelem után az önálló görög katolikus püspökség jelentette. Különleges helyet foglalt el a hajdúdorogi főesperes a Munkácsi Görög Katolikus Püspökségen belül, amit az a példa is mutat, hogy a legnagyobb formátumú vezető püspök-egyházis, Bacsinszky András főpásztori kinevezése előtt Hajdúdorogon szolgált. (Erre viszont az Előszó nem utal, noha épp Udvari professzor egyik alapvető kutatási területe Bacsinszky püspök működése.)

A forráskezeléshez nélkülözhetetlen kiadvány értékét emelik a mutatók: nevek, helységek és tárgyszavak szerint kereshetünk benne. Hasznos lett volna még *nyelvi* mutató is, amennyiben az ira-

tok tetemes része a magyaron kívül egyházi szláv, ruszin, lengyel és más nyelvű, és éppen ilyen szempontból nyújt becses kutatási témát (amint ezt Udvari előszava is kiemeli). Legégetőbb hiány azonban a latin eredeti teljes mellőzése. Mind a bevezetőben jelzett példáink (Eger és Székesfehérvár), mind más archívumok az eredeti latin nyelvű címjegyzéket adják közre. Egyenesen groteszk megoldás, hogy a latin eredeti címeinek betűrendjében adja közre az iratok témáit magyar fordításban a jegyzék. (Így kerülnek az Egerrel kapcsolatos anyagok A betű alá, merthogy Agriensis, Agriae, ...) Dícséretes ugyan a fordítói ambíció (*Lakatos László*), ám azt mégsem gondolhatják talán komolyan a közreadók, hogy a gyűjteményt felkereső kutató papok, egyháztörténészek vagy filológusok mindennemű latintudás nélkül fogják azt vizsgálni? Érdemes lett volna tehát a *kétnyelvű* megoldást követni, hiszen az egyes kistelepülések helytörténeteinek talán hasznos a magyar fordítás, ám a latin eredeti teljes mellőzése rontja a komoly kutatás érdekében történő hasznosítást. Megjegyzendő, hogy a kistelepüléseken is működik pap, a helytörténészek pedig sok esetben még alaposabb felkészültségűek, mint a szocializmusban nevelkedett és magasabb polcra avanzsált szakemberek. (Ne felejtsük el, hogy mind a négy hazai tudományegyetemen képeznek latin szakosokat.) Ezt a tényt az Előszóban illetet volna hangsúlyozni, annál is inkább, mert aki egy ilyen kiadványhoz előszót ír, különösen, ha aláírása szerint „az MTA doktora, egyetemi tanár...”, az nyilván avatott egyháztörténész, ergo kiváló latinista. Nyilván ezért kérték őt fel.

Mint kiváló latinistától és egyháztörténészről, ennél is többet várhattunk volna Udvari professzortól, az előszó szerzőjétől. Jelesül azt, hogy a Hajdúdorogi Főesperesség, majd Külhelynökség, illetve századunkban Püspökség történetét röviden mutassa be. Ahogyan ezt valamennyi, általunk fentebb már példaként jelzett, és valamennyi nem jelzett egyházi levéltári fondjegyzék publikálója teszi. Taxatív felsorolva az alapítástól a jelenkori állapotokig a főbb állomásokat. Ehhez mértén a repertórium összeállítója kap aránytalanul nagy teret, ami nem lenne gond, ha ugyanilyen terjedelemben kaphatnánk némi egyháztörténeti összefoglalót.

Abban viszont egyetérthetünk Udvari professzorral (és ez minden latintudástól függetlenül is belátható), hogy, idézzük: „Kíváncsi lenné, ha a (...) feldolgozásba bevonnék (...) az 1830-as évektől a dorogi külhelynökség létrejöttéig (1873) terjedő (...) irateggyűttest is...”. Tehát: a jelen kötet úttörő, ám több szempontból elhamarkodott, hiányos vállalkozás, egy terjedelmesebb mű ígéretes, ám csonka előzményének tekintendő. (Nyíregyháza, 1999.)

Földvári Sándor